

Стаття надійшла до редакції 22.03.2017

Перевірено на плагіат 09.10.2017 р.

унікальність – 91.63%

УДК 811.124'04:930.271

МОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛАТИНСЬКОМОВНИХ ІНСКРИПЦІЙ XVI-XVIII СТ. УКРАЇНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ

Корольова Наталія Василівна, kardea@yandex.ru

кандид. філол. наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Інститут філології

Стаття присвячена специфіці епіграфічної латинськомовної спадщини на теренах України XVI–XVIII ст. Упродовж тривалого періоду латина залишалась розмовною мовою, яка зазнавала впливу і водночас сама впливала на національні європейські мови, унаслідок чого латинська мова одного часового періоду на різних територіях мала певні особливості. Зокрема приклад українського варіанту латини цікавий тим, що в Україні вона існувала поруч із мовою іншої групи із власною граматичною системою та лексичним складом. На матеріалі друкованих видань і збережених на сьогодні пам'яток у статті аналізуються зміни в морфологічній системі латинської мови, що виникають унаслідок тісної довготривалої взаємодії кількох мовних культур. Незважаючи на те, що пізньосередньовічна латина в Україні XVI–XVIII ст. наслідувала граматичну систему класичної латини, рівень володіння якою в авторів був досить високий, латинська мова зазнала певних змін під впливом української і польської мов. Одержані результати суттєво розширюють та уточнюють комплекс відомостей про український різновид пізньосередньовічної латини кінця XVI–XVIII ст.

Ключові слова: *пізньосередньовічна латина, латинськомовна інскрипція, міжмовна інтерференція, зміни структури мови на морфологічному, синтаксичному та лексичному рівнях.*

МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЛАТИНОЯЗЫЧНЫХ ИНСКРИПЦИЙ XVI-XVIII ВВ. УКРАИНСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ

Корольова Н. В., kardea@yandex.ru

канд. филол. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Статья посвящена специфике эпиграфического латиноязычного наследия на территории Украины XVI-XVIII вв. В течение длительного периода латынь

Problems of classical philology and neohellenic studies

© Korol'ova N., kardea@yandex.ru

**Morphological Features of the Latin Language Inscriptions of the XVI–XVII Centuries of Ukrainian Origin
(in Ukrainian)**

оставалась разговорным языком, который находился под влиянием и одновременно сам влиял на национальные европейские языки, вследствие чего латинский язык одного временного периода на разных территориях имел определенные особенности. В частности, пример украинского варианта латыни интересен тем, что в Украине она использовалась одновременно с языком другой группы с собственной грамматической системой и лексическим составом. На материале печатных изданий и сохранившихся на сегодня памятков в статье анализируются изменения в морфологической системе латинского языка, возникающие вследствие тесного долговременного взаимодействия нескольких языковых культур. Несмотря на то, что позднесредневековая латынь в Украине XVI-XVIII вв. унаследовала грамматическую систему классической латыни, уровень владения которой у авторов был достаточно высок, латинский язык подвергся определенным изменениям вследствие влияния украинского и польского языков. Полученные результаты существенно расширяют и уточняют комплекс сведений об украинском варианте позднесредневековой латыни конца XVI-XVIII ст.

Ключевые слова: позднесредневековая латынь, латиноязычная инскрипция, межъязыковая интерференция, изменения структуры языка на морфологическом, синтаксическом и лексическом уровнях.

MORPHOLOGICAL FEATURES OF THE LATIN LANGUAGE INSCRIPTIONS OF THE XVI–XVII CENTURIES OF UKRAINIAN ORIGIN

Korol'ova N. V., kardea@yandex.ru

PhD, Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv

The article deals with the specifics of Latin epigraphic heritage in Ukraine of the XVI–XVII century. The Latin language has remained the spoken language for a long period of time, which was influenced and in the same time influenced national European languages. As a result, the Latin language of one-time period in different areas has certain characteristics. In particular, the example of Ukrainian Latin version is interesting because it existed in Ukraine along with another language group with its own grammar and lexical composition. The morphological changes in the system of Latin arising from the close interaction of several long-language cultures have been analysed based on publications and preserved until today monuments. Despite the fact that the late medieval Latin language in Ukraine of the XVI–XVIII centuries followed the classical Latin grammatical system, the level of the authors' competence in which was quite high, the Latin language underwent some changes under the influence of the Ukrainian and Polish languages. The results significantly expand and clarify complex information about the Ukrainian variant of late medieval Latin of the end of the XVI–XVIII centuries.

Key words: late medieval Latin, Latin inscription, interlingual interference, changes in the language structure on morphological, syntactic and lexical levels

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© **Корольова Н. В., kardea@yandex.ru**

Морфологічні особливості латинськомовних інскрипцій XVI-XVIII ст. українського походження
(Українською)

Незаперечним залишається факт поступових змін структури мови, які виникають унаслідок тісних міжмовних контактів і відображаються на різних мовних рівнях. Вивчення лінгвального простору України XVI–XVIII ст. дозволяє говорити про існування великої кількості писемних пам'яток, створених латиною. Незважаючи на те, що пізньосередньовічна латина в Україні XVI–XVIII ст. наслідувала граматичну систему класичної латини, рівень володіння якою в авторів був досить високий, латинська мова зазнала певних змін під впливом української, польської та інших мов. Окремим аспектам цього питання були присвячені роботи сучасних українських дослідників Н. Безбородько, Н. Бойко, С. Гриценко, Н. Корж, О. Косіцької, О. Кошій, О. Купчинського, Ф. Луцької-Литвяк, В. Миронової, М. Собуцького, Р. Щербини, Н. Яковенко та інших. У низці наших попередніх публікацій [Бойко 2006; 2007; 2008; 2009] були розглянуті лексичні, синтаксичні та фонетико-орфографічні особливості латинськомовних інскрипцій. Запропонована розвідка стосується морфологічних особливостей латинськомовних інскрипцій XVI–XVIII ст. і суттєво доповнює відомості про український різновид пізньосередньовічної латини.

Актуальність дослідження зумовлена відсутністю теоретичних і практичних праць власне лінгвістичного характеру, в яких предметом аналізу виступав би мовний матеріал інскрипцій XVI–XVIII ст. з території України. На сьогодні існує лише побіжна їх реєстрація в роботах з нумізматики, сфрагістики, краєзнавства або мистецтвознавства тощо.

Метою нашої розвідки є з'ясування морфологічних особливостей латинськомовних інскрипцій, виконаних на матеріальних об'єктах в Україні XVI–XVIII ст. Мета роботи зумовила реалізацію таких завдань: 1) описати морфологічні особливості латинськомовних інскрипцій на теренах України XVI–XVIII ст. і порівняти їх з морфологічними особливостями латинської мови класичного періоду; 2) визначити морфологічні особливості пізньосередньовічної латинської мови, представлені в інскрипціях, зумовлені взаємодією мов у досліджуваному етнокультурному просторі України.

Об'єктом дослідження є латинськомовні інскрипції XVI–XVIII століття, нанесені на матеріальних об'єктах. Предметом дослідження є особливості морфологічної системи латинської мови, відображеної в інскрипціях XVI–XVIII ст. з території України.

Наукова новизна полягає в комплексній інтерпретації текстів латинськомовних інскрипцій XVI – XVIII ст. з території України, зокрема поетапному висвітленню окремих аспектів їх граматики.

Зміни в морфологічній системі іменника, зафіксовані в текстах аналізованих пізньосередньовічних інскрипцій, не відзначаються великою різноманітністю і мають швидше спорадичний характер. Зазначені іменники

позначають слова із значенням конкретних предметів: *globus* (ядро); [Czołowski 1892, 107]; *corpus* (тіло) [Barącz 1858, 75]; абстрактних понять: *gloria* (слава) [Czołowski 1892, 129]; *benedictio* (милість) [Barącz 1858, 93]; дії *defensio* (захист) [Czołowski 1892, 69]; *conservatio* (оборона) [Czołowski 1892, 105]; психічних та розумових явищ: *luctus* (смуток) [Barącz 1858, 114]; часових понять: *annus* (рік); явищ природи: *procella* (буря); істот: *filius* (син) [Dzieduszycki 1872, 68]; *dux* (гетьман); рослин: *cupressus* (кипарис) [Barącz 1858, 114].

На користь стабільності відмінкової парадигми іменників латинськомовних інскрипцій XVI-XVIII ст. з України свідчить збереження відмінювання грецьких за походженням іменників, запозичених латинською мовою. Грецькі імена в їхньому питомому відмінюванні починають передавати ще наприкінці республіканського періоду. Але оскільки неможливо було повністю зберегти в латинській мові грецьку відміну, то виникла штучна напівгрецька, напівлатинська відміна: *ad aethera* (Acc. Sg.) [Barącz 1858, 119] від *aether, eris m* – повітря; *haeresi* (Abl. Sg.) [Dzieduszycki 1872, 28] від *haeresis, eos f* – єресь; *Mnemosynon* (Acc. Sg.) [Barącz 1858, 75] від *Mnemosyne, es f* – Мнемозина.

Серед нечисленних новаційних явищ, що становлять інтерес, можна назвати появу форм множини в іменників п'ятої відміни за аналогією до української мови, де іменник “битва” має форми як однини, так і множини: *multarum acierum* [Dzieduszycki 1872, 19] – численних **битв** від *acies, ei f* – битва.

Також трапляються випадки, коли ім'я згадуваної особи, записане відповідно до норм латинської мови, має парадигму відповідної латинської відміни, в той час як прізвище відтворюється польською мовою і залишається морфологічно незмінним: *ab Adalberto Koryciński* [Barącz 1858, 93], *ab Martino Kalinowski* [Czołowski 1892, 107], *Adamo Siemuszewski* [Dzieduszycki 1872, 21], *Alberti Domagalicz* [Dzieduszycki 1872, 59], *Georgio Boim, Stanislaو Grochowski* [Dzieduszycki 1872, 59]. Це спостерігаємо і в інших групах власних назв – *oppido Nadworna* [Barącz 1858, 75].

Лише поодинокі автори вдаються до морфологічної адаптації східнослов'янських прізвищ додаванням латинської флексії *-us* (*Nominativus Singularis*). Пор.: *Domagalicus* [Dzieduszycki 1872, 35] і *Dybovicius* [Dzieduszycki 1872, 24] поряд з не латинізованими варіантами того самого прізвища в інших написах.

Прикметники пізньосередньовічних латинськомовних інскрипцій, відтворюючи розмаїту конкретно-чуттєву картину світу, суттєво не відрізняються від прикметників класичної латини в функціонально-формальному плані. Ознака предмета може визначатися: за кольором – *aquilae albae* [Dzieduszycki 1872, 73] – “білого орла”; за розміром – *parvam imaginem*

[Dzieduszycki 1872, 63] – “**малий** образ”; за матеріалом – *marmore monte* [Dzieduszycki 1872, 26] – “**мармуровою** горою”; за приналежністю – *ultimam manum* [Czołowski 1892, 86] – “**власну** руку”; за внутрішніми та зовнішніми властивостями – *aegerrimus genitor* [Dzieduszycki 1872, 35] – “**найнещасніший** батько”; *carissima uxore* – “**наймиліша** дружина”; за просторовими і часовими відношеннями – *extremum diem* [Dzieduszycki 1872, 59] – “**останній** день”.

Найхарактернішими ж є такі зміни в прикметниковій сфері:

1) препозиція прикметника до означуваного слова під впливом української та польської мов, для яких такий порядок є нормою: *nostra omniumque salute* [Szydłowski 1922, 34-35] – “**нашим** благом та благом **усіх**”; *divini honoris* [Barącz 1858, 103] – “**божественної** слави”; *aveno periculo* [Czołowski 1892, 129] – “**очікуваною** небезпекою”; *summam fidem* [Dzieduszycki 1872, 19] – “**найбільшу** вірність”; *una die* [Dzieduszycki 1872, 24] – “**одним** днем”; *pluribus bellis* [Dzieduszycki 1872, 19] – “**численними** війнами”;

2) поширення явища субстантивації прикметників під впливом української мови:

а) прикметники, які через своє узагальнене значення могли вживатися як субстантиви вже в класичній латині: *Sunt et alia multa mirabiliter facta* [Dzieduszycki 1872, 61] – “Є **багато** іншого теж чудодійно зробленого” (*multus, a, um* – численний); *Simplicibus gaudens* [Dzieduszycki 1872, 31] – “Який радів **найпростішим** речам” (*simplex, plicis* – простий);

б) прикметники класичної латини, які вживаються в функції означення щодо осіб, поступово зазнають субстантивації і починають вживатися самотійно як іменники: *Lasarus et dives haec tibi funeris monumenta* [Dzieduszycki 1872, 27] – “Бідний і **багатий**, ось ці нагадування про смерть – для вас” (*dives, divitis* – багатий); *Medici inter primores optimi consulis inter optimates primi* [Dzieduszycki 1872, 26] – “Найкращого лікаря серед **перших**, найпершого райцю серед **найкращих**” (*primoris, e* – перший, славетний);

с) субстантивація прикметників класичної латини з одночасною зміною значення: *Cum peccatores mittentur in inferiores* [Dzieduszycki 1872, 27] – “Коли грішники потраплять до **пекельників**”. Прикметник *inferior, ius* у класичній латинській мові має значення “той, що знаходиться нижче, нижній”, але з утвердженням християнства він набуває значення “підземний”, “пекельний”; *Rediit redivivus in oras* – “Повернувся **воскреслий** Христос на землю”. Прикметник *redivivus, a, um* з’являється в латинській мові з приходом християнства і вживається переважно в церковній сфері, позначаючи воскресіння людей, що поступово призвело до утворення нової лексеми із спеціалізацією субстантивного значення;

3) окремі зміни простежуються в системі утворення форм ступенів порівняння прикметників. Прикметники пізньосередньовічних латинськомовних інскрипцій вживаються в формах обох ступенів порівняння, причому найвищий ступінь вживається частіше відповідно до особливостей глорифікаційного змісту інскрипцій. За своїм значенням він може відповідати найвищому вияву якості (*gradus superlativus*) або ж позначати її дуже високий ступінь (*gradus elativus*):

а) вживання форм ступенів порівняння у власній функції набуло в латинськомовних інскрипціях великого поширення через зазначену специфіку їх вживання: *Georgius Koributus cum carissima uxore curaverunt extruere* [Czołowski 1892, 66] – “Георгій Корибут з **наймилішою** дружиною своєю звеліли спорудити”; *Celsissimus vero et excellentissimus Venceslaus Hieronimus* [Dzieduszycki 1872, 61] – “**Найвизначніший** та **найдостойніший** Венцеслав Ієронім”; *In Ecclesia pastor zelosissimus, laboriosissimus, fidelissimus... Senator prudentissimus, integerrimus, fortissimus. Ingenii et literarum elegantia cultissimus. In summa comitate gravissimus. In pauperes effasissimus. In omnes humanissimus* [Dzieduszycki 1872, 22] – “У церкві пастир **найревніший, найпрацьовитіший, найвірніший**. Сенатор **найрозумніший, найбездоганніший, найсміливіший**”; *Optimis artibus moribusque instructus, plurimis legationibus dexterrime functus. De Regno Regibusque optime meritis*. [Dzieduszycki 1872, 31] – “Видатний своїми вміннями і вдачею, численні доручення **якнайкраще** виконував. Він **добре** прислужився державі і правителям”; *Inter felicissimos primus* [Barącz 1852, 208] – “Перший серед **найщасливіших**”;

б) посиленню впливу на читача сприяло також застосування прийому *градації*, тобто нанизування слів з поступово зростаючим значенням: *tam gravem jacturam, graviolem injuriam* [Barącz 1858, 120] – “Така важка втрата, але ще **важча** несправедливість”; *Nicolaus ... nomine magnus, virtute major, exemplo maximus* [Dzieduszycki 1872, 47] – “Миколай, ім’ям своїм великий, ще **більший** доблестю, **найбільший** же прикладом”; *Consilio validus, manu validior* [Dzieduszycki 1872, 47] – “Сильний розумом, ще **сильніший** рукою”; *Praeclaris naturae, praeclarioribus animi insignis dotibus* [Dzieduszycki 1872, 30] – “Обдарований надзвичайними рисами вдачі, та **ще більшими** – душі”;

с) особливістю пізньосередньовічних латинськомовних інскрипцій є вживання форм вищого або найвищого ступенів замість звичайного як одного з прийомів глорифікації, особливої шаноби стосовно особи або ж підкреслення значимості певної події чи предмета з метою посилення враження на читача: *Albertus Domagalicz ... imaginem D. V. M. ad altare majus translata in collocavit* – “Альберт Домагалич образ божественної Діви Марії до великого вівтаря принесений там розмістив”; *Martinus Campianus civis sanctoris Rei publ.*

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© Корольова Н. В., kardea@yandex.ru

Морфологічні особливості латинськомовних інскрипцій XVI-XVIII ст. українського походження
(Українською)

[Dzieduszycki 1872, 26] – “Мартин Кампіан, громадянин **священної** держави”; *Dux majoris clavae* [Barącz 1858, 114] – “Гетьман **великої** булави”; *Dux minoris clavae* [Barącz 1858, 114] – “Гетьман **малої** булави”;

d) підсилення значення якості прикметника може відбуватися за допомогою або префіксів, або ж аналітично – за допомогою відповідних прислівників: ... *Cui permultis monumentis eximiae liberalitatis relictis* [Dzieduszycki 1872, 31] – “Йому **багато** пам’ятників звели, бо був він надзвичайно милосердним”; *Bello Turcico clarus, amore populari ... nimium insignis* [Dzieduszycki 1872, 47-48] – “Він прославився на турецькій війні, ... **відзначений** особливою народною любов’ю”; *Optime meritis de cara patria* [Barącz 1858, 120] – “Він **щонайкраще** дбав про милу батьківщину”; *Omnibus naturae donis cumulatus, ad maiora imo maxima* [Barącz 1858, 122] – “Сповна обдарований долею – **вищою і найвищою мірою**”.

Усі розряди займенників класичної латинської мови повною мірою представлені в займенниковій системі пізньосередньовічних інскрипцій. Проте слід виділити і певні зміни:

1) у пізньосередньовічних латинськомовних інскрипціях під впливом української мови, яка має спрощену (двоелементну) парадигму засобів позначення просторової демонстративності, втративши решту вказівних займенників, відбувається звуження спектра значень займенників за схемою: *Idem, ipse, hic, iste, ille = is; idem = hic; is = hic*. Наприклад, *Protege Virgo civitatem istam et nos habitantes in ea* [Dzieduszycki 1872, 34] – “Захисти, Діво, **цю** державу і нас, які живуть у **ній**”. Пор. також інші характерні приклади: *Sacellum istud Georgius Boim sibi suisque esse voluit* [Dzieduszycki 1872, 28] – “Георгій Боїм захотів, щоб для нього і всіх рідних була **ця** каплиця”; *Ecclesiae hujus Restauratori ac sacelli istius Conditore* [Dzieduszycki 1872, 73] – “Відбудовникові **цієї** церкви і фундаторові **цієї** каплиці”; *Hujus collegiatae Stanislaopoliensis Fundator* [Barącz 1858, 103] – “Засновник **цієї** Станіславської колегії”;

2) під впливом української мови не зазнає імплікації особовий займенник у ролі підмета, який не несе логічного наголосу: *Facimus nos ecclesiam hanc* [Barącz 1852, 211] – “Збудували **ми** цю церкву”; *Tu hac sub mole jaces* [Dzieduszycki 1872, 16-17] – “**Ти** лежиш під **цією** плитою”;

3) поширення явища прономіналізації прикметників та дієприкметників *dicens* (той, що говорить), *dictus, a, um* (вказаний), *praesens* (присутній), *memoratus, a, um* (згаданий), *nominatus, a, um* (названий) тощо за аналогією до української мови: *Edificavit arcem presentem de lapidibus* [Czołowski 1892, 69] – “Збудував **цей** замок з каменю”; *Sanctus Spiritus vicepraepositus* [Dzieduszycki 1872, 25] – “**Цей** дух святий”;

4) зустрічаються також поодинокі випадки не характерного для класичної латини вживання зворотного займенника в функції присвійного та особового: *Immitit manum in capsam alterius sibi adstantis* [Dzieduszycki 1872, 61] – “Засунув руку до кишені того, хто стояв поряд з ним”; *Quo se jam vitae quietioris abdiderat gratia* [Dzieduszycki 1872, 31] – “Де він перебував задля життя праведного”.

Семантика дієслівних форм та вербоїдів латинськомовних інскрипцій доволі широка і відповідає за кількістю й багатством значень класичній латині. Такі дієслова можуть виражати конкретну фізичну дію, стан, зміни стану, переміщення тощо.

Традиція вживання стягнених форм перфекта знаходить відображення і в системі дієслова латинськомовних інскрипцій, що свідчить про достатньо високий рівень володіння мовою авторами аналізованих написів: *probasset* = *probavisset* (оцінив) [Dzieduszycki 1872, 19], *notasti* = *notavisti* (відзначив) [Dzieduszycki 1872, 24], *ornasset* = *ornavisset* (прикрасив) [Dzieduszycki 1872, 33], *coronasti* = *coronavisti* (коронував) [Barącz 1858, 130].

Водночас спостерігається тенденцію до обмеження вживання часових форм *imperfectum*, *plusquamperfectum*, *futurum II*, з одночасним розширенням натомість вживання *presens*, *perfectum* та *imperativus*.

Значення і вживання часів у дійсному способі відповідають нормам класичної латинської мови, але існує і ряд особливостей:

1) простежується послідовне вживання дієслів у *perfectum logicum*, що є наслідком впливу східнослов'янських мов, оскільки *perfectum* у значенні *perfectum logicum* структурно і семантично відповідає складеному іменному присудку української мови (дієслово „бути” в теперішньому часі + дієприкметник): *Opus factum est* [Szydłowski 1922, 34-35] – “Праця завершена”; *Campana fusa est* [Szydłowski 1922, 34-35] – “Дзвін був відлитий”; *Pristinae saluti restitutus est* [Dzieduszycki 1872, 61] – “Повернув своє колишнє здоров'я”;

2) зберігається тенденція до вживання в інскрипціях умовного способу дієслів у незалежних реченнях. Але якщо в класичній латині умовним способом послуговувалися для висловлення побажання, заохочення, можливості, наказу, сумніву, то в латинськомовних інскрипціях досліджуваного періоду найширше представлений *conjunctivus optativus* – побажальний кон'юнктив, за допомогою якого висловлюється побажання, можливе для здійснення в майбутньому: *Quiescant ossa et putrescant* [Dzieduszycki 1872, 25] – “Нехай кістки упокояться й зотліють”; *Nunquam discrepat utile a decore* – “Нехай ніколи корисне не розходиться з прекрасним”.

Досить часто спостерігаємо вживання *conjunctivus imperativus* – наказового кон'юнктива, який використовується лише для форм другої і третьої особи теперішнього часу; він вказує на дію, яка повинна бути виконана в

майбутньому: *Deus misereatur animae* [Dzieduszycki 1872, 24] – “Боже, **помилуй** душу”; *Oretur pro eo* – “**Помолись** за нього”.

Зрідка зустрічається також *conjunctivus potentialis* – кон’юнктив можливості: *Quam dulce et decorum sit pro patria mori* [Stęczyński 1847, 133] – “Як солодко і приємно **було б** померти за батьківщину”;

3) активні дієприкметники латинськомовних інскрипцій поступово набувають значення, співвідносного з дієприслівниками української мови, змінюючи синтаксичну функцію означення при другорядних членах речення на функцію обставини при присудку. Функціональній тотожності активних латинських дієприкметників з дієприслівниками української мови сприяло вживання їх у класичній латині переважно в предикативній функції замість атрибутивної: *Stanislaus de Żółkiew palatinus Russiae fatis concessit, cum multis egregiisque pace et bello meritis summam in rem publicam fidem ac studium probasset, multarumque pro ea acierum certamina absque ulla ofensione subiens* – “Станіслав Жолкевський, воєвода Руський, пішов з життя, коли славетними заслугами у війні і мирі найбільшу вірність і старання державі виявив, численні війни та битви без жодної поразки для неї **звершивши**”.

Порівняй також інші характерні приклади: *Leopoli commorans...* [Dzieduszycki 1872, 64] – “Перебуваючи у Львові...”; *Factum id suum beneficium enarrans idemque sub juramento deponit* [Dzieduszycki 1872, 61] – “**Розказавши** про цю милість, він підтвердив це під присягою”;

4) водночас дієприкметник активного стану теперішнього часу частіше ніж у класичній латині може використовуватися замість особової форми дієслова, виконуючи роль присудка. Пор. типові приклади вживання *participium praesentis activi* замість особової форми дієслова: *Aulicus quidam aureos centum in capsula ad peragenda Domini sui negotia servatos habens...* [Dzieduszycki 1872, 61] – “Якийсь слуга, що **мав** у гаманці сто золотих для виконання доручень свого господаря...”; *Alius adstans aureos illos strophio ligatos extraxit* [Dzieduszycki 1872, 61] – “Той, хто **стояв** поряд, витягнув у нього ці злоті, сховані за поясом”;

5) характерною особливістю латинськомовних інскрипцій є зникнення дієслова *esse* (бути) в аналітичних формах минулого часу, що пояснюється частим опущенням цього дієслова в українській мові, на відміну від польської, де дієслівна зв’язка *być* є обов’язковою в аналогічних конструкціях: *Ossa tribus circulis ornata* – “Рештки **прикрашені** трьома колами”, *Optimis artibus moribusque instructus, plurimis legationibus dexterrime functus* [Dzieduszycki 1872, 31] – “**Видатний** своїми вміннями і вдачею, він численні обов’язки добре **виконував**”, *Haec quantula umbra tam illustris animi qui quondam face mentis honestae succensus* [Dzieduszycki 1872, 26] – “Це лише маленька тінь тієї світлої душі, яка була **обдарована** найдостойнішими рисами вдачі”;

6) розширюється група дієслів, які можуть мати допоміжне значення: *Viribus destituit coepit* [Dzieduszycki 1872, 64] – “Він **почав** втрачати сили”; *Coepit irradiare* [Dzieduszycki 1872, 25] – “Він **засяяв**”; *Nec omnes parietes capere posse* [Dzieduszycki 1872, 61] – “Усі стіни не **можуть** вмістити”; *Me misit parare Katherina* [Szydłowski 1922, 34-35] – “Катерина **звеліла** мене виготовити”;

7) значно частіше порівняно із класичною латиною засвідчується вживання *герундіва* в функції означення з відтінком необхідності: *Se ac sua impendit patriae ornandae**, *augendi cultus divini, parendae*** *arci* [Czołowski 1892, 86] – “Присвятив він себе самого та всі діяння свої **уславленню** батьківщини, ще більшому **звеличенню** Бога, **допомозі** фортеці”; *Ad peregrinanda negotia domini sui* [Dzieduszycki 1872, 61] – “Для **виконання** доручень свого господаря”;

8) використання форм *герундія* не є поширеним і представлене в проаналізованому матеріалі лише двома відмінками: а) форма давального відмінка *герундія* вживається, як і в класичній латині, для вираження мети: *votum exsolvendo* [Dzieduszycki 1872, 64] – “**для виконання** обітницї”; б) усталене в класичній латині вживання *герундія* у формі знахідного відмінка з прийменником *ad* на позначення мети дії в аналізованих інскрипціях не зустрічається. Натомість в інскрипціях маємо лише безприйменникову *герундіальну* конструкцію: *Octava celebrandum transtulit* [Dzieduszycki 1872, 61] – “**Для святкування він** призначив вісім днів”;

9) заслуговує на увагу феномен обмеження списку часто вживаних в інскрипціях дієслівних префіксів прийменникового походження. Найпоширенішими з-поміж них є такі:

а) префікс *de-*, як і в класичній латині вказує на віддалення або відсутність чогось: *declaravit* [Dzieduszycki 1872, 61] – виставив;

б) префікс *a-* (*ab-*), як і в класичній латині, вказує на віддалення: *abstine* [Czołowski 1892, 72] – відійди; *abiit* [Dzieduszycki 1872, 27] – помер;

с) префікс *ex-* (*e-*) є найуживанішим у дієсловах пізньосередньовічних латинських інскрипцій, маючи при цьому класичне первинне значення напрямку з чого-небудь і відповідаючи українському префіксу *ви-*: *extruere* [Czołowski 1892, 66] – вибудовувати, зводити; *exaudiri* [Dzieduszycki 1872, 63] – бути вислуханим;

* В оригіналі *ornande*

** В оригіналі *parende*

d) префікс *in-*, як і в класичній латині, вказує на рух всередину: *immitit* [Dzieduszycki 1872, 61] – вклав щось (кудись); *instructus* [Dzieduszycki 1872, 31] – навчений, освічений.

У зв'язку з тісним контактом латинської та української мов, а також за посередництва польської, в Україні утворився унікальний варіант пізньосередньовічної латинської мови, вивчення якого є важливим як для розвитку теорії білінгвізму в цілому, так і для історії латинської та української мов зокрема.

Морфологічна система іменника пізньосередньовічної латини інскрипцій не зазнала істотних змін. Найпоказовішими змінами в системі прикметника є поширення явища субстантивації прикметників під впливом української мови і використання форм вищого або найвищого ступенів замість звичайного як одного з прийомів глорифікації. Слід відзначити також препозицію прикметника до означуваного слова під впливом української мови, для якої такий порядок є нормою.

Система займенника характеризується звуженням спектра просторових значень вказівних займенників під впливом української мови, яка має спрощену парадигму засобів позначення просторової демонстративності; поширенням явища прономіналізації прикметників і дієприкметників. Під впливом української мови не зазнає імплікації особовий займенник у ролі підмета, який не несе логічного наголосу. У системі дієслова інтерференційні зміни є такими: зникнення дієслова *esse* (бути) в аналітичних формах минулого часу під впливом української мови; активні дієприкметники набувають значення дієприслівників; збільшується частота вживання дієслів у *perfectum logicum*.

Висвітлення низки суттєвих питань лексико-граматичних і фонетико-орфографічних особливостей українського різновиду пізньосередньовічної латинської мови, представленої текстами інскрипцій XVI–XVIII ст., може бути основою для розгортання студій з проблематики функціонування латинської мови на теренах України і інших країн у період пізнього Середньовіччя.

Література

1. Бойко, Н. В. Лексичні особливості латинськомовних інскрипцій XVI–XVIII ст. українського походження / Н. В. Бойко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 9. Сучасні тенденції розвитку мов. – Вип. 1. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. – С. 93-96.
2. Бойко, Н. В. Особливості буквено-звукових співвідношень в українському різновиді пізньосередньовічної латини (на матеріалі інскрипцій XVI–XVIII ст.) / Н. В. Бойко // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2007. – Вип. 21. – Ч. 1. – С. 73-76.
3. Бойко, Н. В. Особливості синтаксичної структури простого і складного речення латинськомовних інскрипцій XVI–XVIII ст. українського походження / Н. В. Бойко // Мова і культура (Наук. ж.). – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. – Т. IX. – С. 92-96.

Problems of classical philology and neohellenic studies

© Korol'ova N., kardea@yandex.ru

Morphological Features of the Latin Language Inscriptions of the XVI–XVII Centuries of Ukrainian Origin
(in Ukrainian)

4. *Бойко, Н.В.* Синтаксична варіативність та норма в структурі простих ускладнених речень пізньосередньовічної латини (на матеріалі інскрипцій XVI–XVIII ст.) // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 25. – Ч. 1. – С. 67-71.
5. *Бойко, Н.В.* Функціонування, семантика й структура прийменниково-відмінкових конструкцій пізньосередньовічної латини в Україні // Науковий вісник Кафедри ЮНЕСКО Державного лінгвістичного університету (Лінгвапакс-VIII). – Серія Філологія, педагогіка, психологія. – К.: Видав. центр КНЛУ, 2009. – Вип. 18. – С. 71-76.
6. *Barącz Sadok, W.* Pamiątki miasta Stanisławowa / Barącz Sadok W. – Lwów: Ossolineum, 1858. – 191 s.
7. *Czołowski, A.* Dawne zamki i twierdze na Rusi halickiej / Aleksander Czołowski // Teka konserwatorska. – Lwów: Nakł. Koła C. K. Konserwatorów, 1892. – S. 65–132.
8. *Dzieduszycki, M. N.* Kościół katedralny lwowski obrz. łacińskiego pod wezw. Wniebowzięcia Najśw. Panny / Maksymilian Dzieduszycki. – Lwów: Nakł. Hołyńskiego, 1872. – 93 s.
9. *Stęczyński, M. B.* Okolice Galicyi / Maciej B. Stęczyński. – Lwów: Nakł. Jabłońskiego, 1847. – 156 s.
10. *Szydłowski, T.* Dzwony Starodawne z przed r. 1600 na obszarze byłej Galicji / Tadeusz Szydłowski. – Kraków: Pol. Akad. Umiej., 1922. – X. – 96 s.

References

1. Bojko N.V. (2006). *Leksychni osoblyvosti latyns'komovnyh inskrypcij XVI–XVIII st. ukrai'ns'kogo pohodzhennja* [Lexical features of Latin inscriptions of the XVI – XVIII centuries of Ukrainian origin] // Naukovyj chasopys NPU imeni M.P. Dragomanova. Serija № 9. Suchasni tendencii' rozvytku mov. Kyiv: NPU imeni M.P. Dragomanova, Vyp. 1, S. 93-96. (In Ukr.).
2. Bojko N. V. (2007). *Osoblyvosti bukveno-zvukovyh spivvidnoshen' v ukrai'ns'komu riznovydy pizn'oseredn'ovichnoi' latyny (na materialy inskrypcij XVI–XVIII st.)* [Features of alpha-sound relationships in a variety of late medieval Latin Ukrainian (based on inscriptions of the XVI–XVIII centuries)] // Movni i konceptual'ni kartyny svitu: Zb. nauk. prac'. Kyiv: VPC «Kyiv's'kyj universytet», Vyp. 21, Ch. 1, S. 73-76. (In Ukr.).
3. Bojko N. V. (2008). *Osoblyvosti syntaksychnoi' struktury prostogo i skladnogo rechennja latyns'komovnyh inskrypcij XVI–XVIII st. ukrai'ns'kogo pohodzhennja* [Features of the syntactic structure of simple and complex sentences of Latin inscriptions of the XVI–XVIII centuries of Ukrainian origin] // Mova i kul'tura (Nauk. zh.). Kyiv: Vydavnychyj dim Dmytra Burago, T. IX, S. 92-96. (In Ukr.).
4. Bojko N. V. (2009). *Syntaksychna variatyvnist' ta norma v strukturi prostykh uskladnennykh rechen' pizn'oseredn'ovichnoi' latyny (na materialy inskrypcij XVI–XVIII st.)* [Syntactic variability and complicated structure of simple sentences of late Latin (based on inscriptions of the XVI–XVIII centuries)] // Movni i konceptual'ni kartyny svitu: Zb. nauk. prac'. Kyiv: Vydavnychyj dim Dmytra Burago, Vyp. 25, Ch. 1, S. 67-71. (In Ukr.).
5. Bojko N. V. (2009). *Funkcionuvannja, semantyka j struktura pryjmennykovo-vidminkovyh konstrukcij pizn'oseredn'ovichnoi' latyny v Ukrai'ni* [Functioning, structure and semantics of case-prepositional constructions of late Latin in Ukraine] // Naukovyj visnyk Kafedry JuNESKO Derzhavnogo lingvistychnogo universytetu (Lingvapaks-VIII). Serija Filologija, pedagogika, psihologija. Kyiv: Vydav. centr KNLU, Vyp. 18, S. 71-76. (In Ukr.).
6. Barącz Sadok W. (1858). *Pamiątki miasta Stanisławowa*. Lwów: Ossolineum, 191 s.
7. Czołowski A. (1892). *Dawne zamki i twierdze na Rusi halickiej* // Teka konserwatorska. Lwów: Nakł. Koła C. K. Konserwatorów, S. 65–132.
8. Dzieduszycki M. N. (1872). *Kościół katedralny lwowski obrz. łacińskiego / pod wezw. Wniebowzięcia Najśw. Panny*. Lwów: Nakł. Hołyńskiego, 93 s.
9. Stęczyński M. B. (1847). *Okolice Galicyi*. Lwów: Nakł. Jabłońskiego, 156 s.
10. Szydłowski T. (1922). *Dzwony Starodawne z przed r. 1600 na obszarze byłej Galicji*. Kraków: Pol. Akad. Umiej., X, 96 s.

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© *Корольова Н. В.*, kardea@yandex.ru

Морфологічні особливості латинськомовних інскрипцій XVI-XVIII ст. українського походження
(Українською)